

ГРАФ Д'ОТРИВ

/1785/

Д'Отрив Александър-Морис, Блан дьо Ланот, е френски дипломат и политически деятел. Роден през 1754 г. в Аспр-льо Кор, областта Дофине, умира в Париж през 1830 г. Произхожда от обеднял аристократически род. Назначен през 1807 г. от Наполеон за директор на архива на Министерството на външните работи, той остава на този пост до края на живота си. В някои случаи му се възлага да изпълнява временно длъжността министър на външните работи. Едно от неговите задължения е било съставянето на доклади за политическото и международното положение. През октомври 1808 г. във връзка с подготовката за среща в Ерфурт на европейските владетели по искане на Наполеон той изготвя доклад за евентуална подялба на владенията на Османската империя. Избран през 1820 г. за член на Френската академия.

Дипломатическата и политическата кариера на Д'Отрив започва в Цариград. Заедно с френския посланик Шоазьол-Гуфие той пристигнал в столицата на Османската империя през септември 1784 г. в качеството на дипломатически чиновник. Определен за секретар на княза на Молдавия Александър Маврокордато, през февруари 1785 г. Д'Отрив заминава за Яш. В продължение на две години той живее при двора на молдавските князе. Преди да напусне страната в началото на 1787 г., той предава на новия княз на Молдавия, Ипсиланти, доклад върху миналото и настоящето на Молдавия, нейното икономическо състояние и възможностите за подобряването му. Неговата кореспонденция с френското посолство в Цариград съдържа ценни сведения за румънската история.

По време на пътуването си от Цариград до Яш през Източна България Д'Отрив води дневник, в който отразява непосредствените си наблюдения и впечатления от заобикалящата го природа и хората, с които се среща. Дневникът не е бил предназначен за публикуване. В него са намерили място някои мисли и съждения на автора, които го характеризират като човек с по-широки възгледи по отношение на религията. За съжаление някои негови сведения за нашите земи и по-специално за населението са неточни и преувеличени, както е случаят с отбелязаната от него тенденция сред българското население на зачестили помохамеданчвания. Това се

◀ Маршрутът на граф Александър-Морис Блан дьо Ланот д'Отрив през зимата на 1785 г.

Дължи по всяка вероятност на факта, че не е имал време да събере точни данни. Той е приемал сведенията така, както са му били предавани от придружаващите го лица. Това обаче не намалява интереса, който представлява този дневник.

Вечер на отделни листове Д'Отрив нахвърля обикновено своите бележки, предизвикани от дневните впечатления. По-късно тези бележки били преписани от самия Д'Отрив, неговите наследници ги намират след смъртта му и ги предават за публикуване.¹ През 1902 г. в Румъния излиза от печат неговият доклад за Молдавия и други трудове, сред които и дневникът му.² Откъси от дневника, отнасящи се до България, са публикувани в българско списание през 1905 г.³

3-ти ден — от Понте Гранде до Силиври

Ставаме сутринта много рано, вървим покрай морето, отиваме да ядем лош хляб, яйца и ужасно пържено. Всички заедно пъхат пръстите си в една чиния; няма нито салфетки, нито шишета, нито маси; прием виното и поглъщаме утайката му, прием кафето също с утайката. В същото време дишаме дима на столули, които се припалват без прекъсване, и тъй като само на мен тези неща изглеждат изключителни, аз се пазя да проявя учудване...

6-и ден — от Чорлу до Боргас

Времето е хубаво, но има десет часа път оттук до Боргас и никакво друго село, освен Каристран⁴, в тези хубави и дълги полета. Няколко кошари, мостове, поточета и ниски хълмове нарушават еднообразието на пейзажа, а изкуствено издигнатите възвишения напомнят за спечелени битки или за сборни пунктове, на които отдалеч се е виждало знамето на султаните. „Хълмът“ на Мурад, който събрал войските си близо до Боргас, за да отиде да се бие срещу сръбския княз, представлява днес възвишение за бесене, където бостанджибашията⁵ на Адринопол набива на кол разбойниците...

Когато Бодуен⁶ бил провъзгласен за император в Константинопол, гърците отишли да търсят покровители при българите. Иван или Йоанис⁷, цар на българите, повикал куманите, варварски народ, който живеел в шатри, покрити с кожи, бил въоръжен с лъкове и стрели и преследвал, бягал и избивал, както татарите днес. Тези варвари се стекли от Молдавия, от Влашко и от Бесарабия, която населявали, нападнали обозите и отрядите на латинската войска, отиваща да обсажда Адринопол. След това, преструвайки се, че бягат от врага, те увлекли неблагоприятните си неприятели в една долина, където ги избили. Граф Дьо Блоа бил убит.⁸ Императорът бил пленен и заведен при българския цар, който го погубил чрез ужасна смърт. Дожът на Венеция избягал с войските си и изоставил

страната на победителите, разбойници като кръстоносците, но по-опитни грабителите от тях.

7-ми ден — от Боргас до Кирклисе

Боргас е забележителен с хубавото си местоположение, с обработените си околности и с две или три забележителни здания, строени от Мехмед паша, велик везир при Сюлейман Великолепни. Пазарът не е нито богат, нито голям, но лулите, мастилниците, чашите и други подобни пръстени дреболии, красиво украсени, му придават особен блясък, приповдигнат от красивата външност на турците, които пушат с непроницаема сериозност, насядали нависоко пред тезгяха си, и не обръщат никакво внимание на пътника, който минава и ги гледа удивено.

От Боргас до Кирклисе — осем дълги часа по един приятен и хубав път. Красиви долини, обрасли хълмове, планински пейзаж, разнообразен, пълен с движение, благодарение на което се понеса скуката на това усамотено място. Надяваме се всяка минута да срещнем някое село, но едва на две мили от Кирклисе стигаме до Али бей, най-жалкото селце на Румелия.

Днес бостанджибашията ни поднесе едно зрелище, наскоро набит на кол арабин; той е бил главатар на банда крадци, ужас за пътниците и бедствие за този край. Тук има само две добри служби: тази на крадец и тази на хасеки⁹, и двете за сметка на населението. Отначало разбойниците се установяват в подходяща местност и веднага околните села са задължени да изпратят на посоченото място припаси и храни под страх да видят още през първата нощ запалени горите, житата и колибите. Между това бостанджибашията, уведомен навреме, изпраща една дружина хасеки. Началникът отива напред, осведомява се за движението и разположението на крадците, давайки си вид, че ги преследва, претърсва всички села по пътя, влиза в къщите под предлог, че иска сведения, заплашва жителите като укриватели, изнудва главно богатите, които освобождава срещу пари, и ходи така от село в село, грабейки от едната страна, докато от другата страна бандитите убиват. Но това не е всичко. За да има ред, остава да се намери един нещастник, годен за обесване. Хасекията, задоволен от плячката, отива в Родопите или в Балкана да търси някой все още полудив овчар, който едва притежава човешки образ, неспособен нищо да обясни. Оковават го във вериги и го отвеждат при бостанджибашията, който според доклада на хасекията и лошата външност на нещастника го осъжда на смърт. Българинът се обесва, полицейският е възнаграден, крадците продължават да грабят, народът пъшка, а бостанджибашията се хвали с уменията си да поддържа реда от името на султана, който някой ден може би ще го направи паша или велик везир.

8-ми ден — престой в Кирклисе

Кирклисе е по-голям от Боргас. Единствените неща, които

се забелязват и се запомнят, са пет или шест минарета и един пазар, където не можеш да похарчиш и два секина¹⁰. Християнският квартал е настрани от града, отделен и по-ужасен от турския. Жилището, където трябваше да преспи князът, не беше толкова чисто, за да го накара да забави тръгването; то е истински обор. Нашите домакини направиха всичко възможно, за да прикрият беднотата на нашето. Благодарение на книгите ми всички „конакчи“ ме вземат за свещеник и аз постоянно чувам наоколо си: папаз, апостолос. Навсякъде ми оказват чест и ми целуват ръка; колкото и да съм невежа и светски човек, не съм по-недостоеен от невежите попове в тази страна, свикнали повече с виното и жените на своите енорияши, отколкото с апостола, когото не умеят да четат.

Що се отнася до конака в Кирклисе, набожността на православните го е превърнала в молитвен дом. Отвътре е покрит със сто парчета разни видове плат. Няколко светии, рисувани по гръцки образец украсяват тази пещера.

Ще отбележа тука някои занаяти на кирклисийците. Те правят от един непознат другаде корен и с мед превъзходно сладко, което се продава една пара фунта. Продават също така евтино и памука, който при тях замества кожата. За по-малко от минута видяхме да се ватира с голяма сръчност една дреха, която струваше четири турски пиастра: изработването, платното, платът и памукът. Най-послед забелязвам, че тук подковават воловете, както другаде конете. . .

Нещо, което заслужава да бъде отбелязано, е съществуването в тази област на много католически семейства и една колония евреи, които говорят на език, различен от този на евреите в Турция. Едните и другите са преселени от Полша по заповед на Мехмед IV, който завладял Подолия.

9-и ден — от Кирклисе до Коджа Торла¹¹

Кирклисе е на границата на България. Турското му име (четиридесет черкви) сочи, че това място е било главен град на християнска провинция. На четири мили от него се среща още едно турско село [Ески Полос], преди да се стигне до Коджа Торла, първото българско и християнско село. Човек не може да си представи нищо по-бедно от вида на това селце, жалка собственост на началника на султанската конюшня, който всяка година се измъчва и измъчва по хиляди начини нещастните си подвластни, за да изтръгне от тях по 150 пиастра на колиба. Миналата година жителите, като не били в състояние да платят тази сума, отчаяни, решили единодушно да избягат, оставяйки на своя господар нивята и къщите. Веднага било наредено да преследват изселниците и няколко пушечни изстрела и хиляди удари с тояга ги върнали отново в робство. Техните къщи са от глинеста пръст и имат особена форма. Един комин, направен като пчелен кошер, доста широк долу, заема един

ъгъл, осветява къщата, която няма други прозорци, през него влиза дъжд и сняг, прониква дневната и лунната светлина. В дъното на къщата е скрита една втора стая, нямаща друг изход освен малка врата, свързваща я с първата. Ето в това са настанени 30 същества — мъже, жени, деца, крави, биволи, овце, гъски, кози и т. н. Впрочем обстановката вътре не е толкова бедна, както се предполага в началото. По стените има много полици и куки, на които са наредени съдовете и домашната покъщнина. Българските дрехи са груби, но не са много прости. Във всяка къща има по два стана — единият за сукно, другият за платно. Мъжете изработват дрехите, жените шият ризите и бродират всичко с разноцветна вълна, с доста вкус. Те нямат друго украшение освен един меден полукръг на ръката си и дребни монети, нанизани около врата им, по главата, ушите и на опашка, спускаща се от пояса до четите. Младоженките показват по този начин големината на зестрата си. Нищо не може да се сравни с жадността на малките момичета към тези пари; още от малки майките им ги учат да разберат, че само като ги събират, ще могат да си купят съпруг. Срещнах една, която носеше такова голямо количество монети, нанизани една върху друга като черупки, че беше изцяло покрита до талията. Имаше повече от десет хиляди, като се омятат тези по главата и опашката.

Облеклото на мъжете е почти същото като това на планинците от Оверн, с бродерия по бельото и ризата. Изглеждат по-малко нещастни от нашите селяни; по характер изглеждат също по-кротки и по-общителни. На вид тялото им е сухо и слабо охранено, но са много пъргави. Очите им и целият им облик имат нещо от вида на козите; за тази прилика особено допринася плоската капа, покрита с гъсти, твърди, черни влакна.

10-и ден — от Коджа Торла до Карабунари¹²

Коджа Торла е в дъното на долина, от която се излиза по склона на прекрасно възвишение. В продължение на шест часа не се среща нито едно дърво чак до Факи¹³, може би най-голямото и сигурно най-хубавото село в България. Неговото местоположение между хълмове, прекрасни полета, плодородни и добре обработени, които дори и в този сезон напомнят за пролетта, оказва влияние върху физическото развитие и характера на неговите жители, по-весели и не толкова грозни като тези от Коджа Торла. От върха на планината се вижда долу в дъното да излизат като от мравуняк, мъжете, жените и децата, да се събират на групи, а най-любопитните и алчни жени се приближават до пътниците, танцуват и пеят около колите, вземат от сито с шепи ечемик и го пръскат върху най-високопоставените лица от кортежа, които не могат да не им хвърлят монети.

11-и ден — от Карабунари до Сейменкьой¹⁴

Тази България, чието име плаши, е една от най-хубавите страни в Европа. Никъде не се срещат толкова хубави полета, така добре свързани помежду си, и едно над друго разположени хълмове; един изглед, на който най-подхожда да получи всички усъвършенствувания на културата. Въпреки това между Карабунари и Сейменкьой на разстояние от десет часа има само две села — Каравила¹⁵ и Карнобат. От височината над Карнобат на отсрещната страна се виждат пет или шест села на доста близко разстояние едно от друго.

Карнобат е нещо подобно на град, над който се издигат четири минарета и няколко по-големи къщи. Надалеч пред града се простира поле, което представлява една от най-прекрасните картини на изгледа. Нищо не би могло да се допълни към красотата на контурите, чертаещи неговите граници на хоризонта, и към предметите, които съдържа. Но в околностите на града няма обработваема земя и е тежко и тъжно да се минава през тях. Тук не вярват, че просторните хълмове и големите поля могат да бъдат използвани за друго освен за лов и за паша. Ловът с хрътки е наистина един царски лов. На върха на дълги хълмове, съединяващи Родопите с Хемус, се наслаждавах на една сцена: по полето тичаха тридесет красиви кучета, бели като сняг, леки като вятъра, и сто ловджии на също такива пъргави коне и нещастният дивеч, ужасно уплашен от шума, на който нуждата да се спасява даваше криле. За по-малко от десет минути бяха открити дирите на шест заека, които се понесоха като стрели сред лая на хайката кучета и виковете на ловджиите.

Поисках да разбера кои бяха те. Научих от двама овчари, че са татари, от тези, които са се заселили в България като последица от свалянето на хановете. Портата им предоставила селища в отдалечените области в замяна на кримския престол.¹⁶

12-и ден — от Сейменкьой до Добрал¹⁷

Сейменкьой е най-ужасното селце в България и в целия свят. То е само на една миля от Карнобат и е част от това красиво поле, което току-що възхвалявах. Дори и в най-сухо време то е тинесто като дъното на блато; улиците, полето, къщите са от кал. Жителите са грозни, нечисти и предполагам, че всичките са болни, покрити с косми, дрипи и въшки. Зелето което те запазват в каци, пълни със солена вода, разнася една много отвратителна миризма и хлябът им с кръстен знак, замесен без мая, опечен не във фурна, а в гореща пепел, всичко това дразни толкова малко апетита, че пътникът забравя глад си и отива да спи на одъра, както е облечен, със силното желание да избяга от подобно жилище.

Щях да пропусна Лалакьой¹⁸, ако неуморимата музика не предупреждаваше разсеяните за съществуването на село; то

има малко на брой къщи и почти по-малко жители, отколкото ние имаме знамена. Този силен шум на музиката би подходдал повече за отсрещния бряг на страшния Кеймексуй¹⁹, отвъд Добрал, когато ще минаваме през този ужасен поток, чиито води изкореняват дървета, влекат скали, за да се загуби бученето му сред шума на нашите тромпети. Но да не изпреварвам утрешните събития. Ето и Добрал на една миля в облаците. Той е кацнал върху скала, която е още само една от основите на Хемус. Отдалеч изглежда, като че ли господства над див планински пейзаж. Това местоположение, Балканът, Кеймек, очакването ни да видим, докъдето ни стигне погледът, черни, огромни и гъсти гори и скали, над които се извишават хиляди ели, всичко това обещаваше нещо за наблюдаване в моралния и физическия облик на планинците от Добрал.

13-и ден — престой в Добрал

Те са най-приятните от всички хора. Нашата домакиня е любезна, трудолюбива, чиста и хубава. Бащата е на 94 години. Една много хубава глава, много красива брада и най-сполучливият образ на старец, който не се е срещал от времето на Филимон. Той се чувства добре, ходи за дърва, люлее едно тримесечно дете и пее, за да го забавлява. Той отговаря винаги надълго и говори самичък, когато не го питат. Видял е толкова везири, паши, войски, князе, които са отивали и са се връщали! Помни три войни между турците и русите. Бил е на 21 години, когато е свършила първата; но малко го интересува съдбата на двете империи, стига само да може да преживее един турчин от същото село, на същите години като него и който, както казва той, смеейки се, не пие вино и не се държи като него тъй твърдо на краката си.

Ужасното време тази сутрин, лошите пътища, остротата на силния студ, падащите снежни парцали, затъмняващи деня, сякаш беше още нощ, и накрая неудобството на едно стомашно разстройство, причинено от злоупотребата с ечемичен хляб, печен в пепел, всичко това ме кара да се страхувам от тръгването и да съжалявам защо не съм роден българин, за да остана в Добрал.

Но дойдоха да ни кажат, че Кеймек е придошъл с повече от шест педи и е невъзможно да се опитаме да го преминем, това би значело да отидем на сигурна смърт. Значи оставаме днес в Добрал. Защо да не си призная, че този ден, прекаран в приятна наслада до чудесния огън от борови дърва, в писане и в пиене на чай, е един от най-приятните дни в моя живот? След щастието да живея с близките си приятели не познавам друго по-приятно нещо от това да имам разстройство в Добрал!

14-и ден — от Добрал до Драгокьой²⁰

Ако Аристе е изчезнал от погледа на хората, това не зна-

чи, че се е изгубил в непристъпните височини на Балкана, както твърдят някои съвременни митолози. Балканът не е нито прекомерно висок, нито много труден за изкачване. Неговият връх е черен, обрасъл с растителност, осеян с ледници, скали и огромни дървета, а всички силни ужаси, заради които големите планини са така достойни за поетите и художниците, се простират тук от бреговете на Черно море до Адриатика, също както в Алпите и Корделиерите. Но пътниците, които минават през България, трябва да се страхуват само от студа, зимата, крадците и вълците.

Преминаването на Кеймек е по-сериозно от това на планината: действително е опасно да се надвие силата на този поток, когато приижда водата през това време на годината. Обаче българите, по-силни от тези в равнината, тичат смело пред конете, държейки ги за юздите, и ги теглят, порейки вълните, които реват като морето, и ето че сте пренесени на другия бряг, преди още да сте се опомнили от уплахата.

Оттук изкачването продължава. Четиридесет пъти последователно се минава през поток, който извива покрай изпъкнали и хлътнали навътре ръбове на два хълма, които разделя. През XII в.²¹, 1192 г., тук е бил унищожен Исак Ангел. Това не е станало по вина на този император. Войска, командувана от Анибал, затворена в това гърло без изход, би могла да бъде избита от овчари. Ужасни пътища ви отвеждат до Шиали кавак²². Почивате си, за да се влачите после три часа в калта през една много хубава и много голяма гора, в която не чувате друг шум освен този на пушките, с които вие гърмите от време на време, за да предупредите тези, които не бързат много, и тези, които много бързат. Слизате за същото време, за което сте се изкачили. Срещат се следи от настилка, правена от Константин Маврокордато²³, който преминал единдесет пъти през Балкана и чийто гербов щит се вижда още върху развалините на един къшк, който неговите наследници, по-малко нещастни или по-щастливи от него, са оставили да се разруши. Най-сетне половин час през приятна долина, която през пролетта трябва да е покрита с цветя — и ето така се минава през толкова известния Балкан.

15-и, 16-и, 17-и ден — от Драгокьой до Киали²⁴ (четири часа) — оттам до Шарви²⁵ (осем часа) — оттам до Алфатар (девет часа)

Нека по-щастливи пътници от мене да опишат подробно тези три дни, употребени в преминаване през една от най-богатите страни в света, покрита със села, гори, долини, потоци и обработваеми полета. Моите злополуки от Добрал, студът и умората от седемнадесетдневното яздене на кон ме доведоха до такова състояние, че не можах да не използвам кола. Ето ме затворен в колата, обречен на стомашни болки, измъчван

от повръщането поради друсане и от парчетата лед, които вятърът хвърля върху лошо покритата решетка на този вид карети, в която се чувствавам погребан. Един абат, който се чувствуваше по-добре от мен, видял, че тази равнина прилича на дъно на море, и несъмнено тук някога е имало голямо водохранилище. Що се отнася до мен, бих преминал Елдорадо, без да си отворя очите, и Либия, без да треперя. Следователно ще отмина без внимание и с мълчание Шингали²⁶, Киали, Ерубиалар²⁷, Кушуфлар²⁸, Шарви, села наполовина турски, наполовина български, където мюсюлмани и християни живеят заедно, без да се презират, сродяват се, пият заедно лошо вино и нарушават рамазана и постите. Те познават, както и техните свещеници, само кръстния знак или илмах, аллах и т. н. и при всичко това не са по-малко честни хора.

През тези вечерни часове, така приятни, когато студът навън и споменът за пътуването подчертават цената на хубавия огън и на удобния сламеник, върху който си изтегнат в очакване на вечерята, която сам си приготвяш, и съня, който не закъснява да дойде, понякога бяхме доста щастливи да можем да беседваме с нашите домакини, които не винаги са диваци, неспособни нищо да разберат. С по-малко предубеждение и малко снизходителност намирам, че техният начин на живот напомня патриархалното време. У тях съществува простота и добродушно гостоприемство, макар че не могат да предложат на пътниците дори козе месо, печено на жарава. Те не са нито богати, нито горди и ядат остатъците от вечерята на гостите си. Тези турци, толкова надменни другаде, които не можеш да накараш да отстъпят пред онези, които те наричат неверници, тук се оттеглят най-любезно и оставят на гърците креватите и покъщнината си, за да отидат да спят между два коня или на открито. Тези нещастници са доста далеч от цивилизацията, тъй като нямат нито една от страстите, които предразсъдъците правят тъй общи и неизлечими другаде. При това безразличие към двете религии, на които те познават само най-простите обреди, е любопитно да се отбележи едно влечение към мохамеданството, което всеки ден увеличава вероотстъпничеството дотолкова, че в България, която, от друга страна, не се обезлюдява, има десет пъти по-малко християни, отколкото преди четиридесет години.

Нито проповедниците, нито предразсъдъците вредят на християнството. Имамите и поповете се отнасят еднакво снизходително към браковете на вярващите от двете религии. Не е рядкост да се видят под един покрив чалмите и иконите, коранът и евангелието едно върху друго. Най-спокойно се изповядват две толкова различни религии, а на децата се оставя изборът на тази, която им е най-удобна. В деня, в който една от религиите предписва въздържане от някое ястие, поз-

волено от другата, когато съпрузите са добросъвестни, същото ядене дава на всеки от тях това, което неговата религия му позволява. За вярване е, че в тези благоразумни семейства разликата във вкуса е тази, която решава по отношение мнението на децата. Чертите, отбелязани от леди Монтегю, отнасящи се до арнаутите, които, неопитни в споровете, за да се произнесат като добри познавачи на Мохамед и Исус Христос, решават да посещават джамиите и черквите, чувствувайки еднакво петъка и неделята, се срещат и в Горна България, причинени от невежеството и простотата на един народ без възпитание и просвета. От друга страна, този религиозен скептицизъм, толкова тих и добродушен, ми се вижда твърде извинителен. В Унгария земята е била осквернена от кръвта на повече от един милион хусити, якобити, католици. Трансилвания още не се е възродила от обезлюдяванията, причинени от религията. Дори самата България е била гробница на множество безумци, които се стичали на тълпи, с хиляди, войници, свещеници, калугери, жени, деца, за да завоюват светите места, на които гладът, пустините и разбойниците не им дали дори възможността да достигнат дотам. Тези, които знаят това, ще се съгласят, че заслепеността, за която току-що говорих, създава много по-малко неудобства за спокойствието на хората, отколкото привилегията да вярваш в истина, която внушава непреклонното желание да се установи навсякъде правдата и да се защищава до смърт.

Нито една страна не е била толкова често окървавяна като тази. Откогато започва безкрайният поток от готи, хуни, херули, вандали и т. н. именно в Марцианопол²⁹ дивото варварство на нецивилизованите народи побеждава за пръв път изтощеното варварство на изродените и грохнали империи. Племената от север, струпани, заплашили да завладеят Европа, и християните се почувствували щастливи да отсрочат края на това нахлуване, подчинявайки се на един позорен данък. Тук великият Мурад³⁰ напуснал уединението си, в което се бил оттеглил, уморен да царува и да завладява, радвайки се в мир на славата на своите успехи и на поражението на една голяма империя, за да отмъсти за клетвената дума, недостойно нарушена от слабия Владислав³¹, когото един фанатичен свещеник³² беше успокоил по отношение страха от клетвонарушението.³³ Тук най-сетне друго вероломство, по-ново и по-малко известно, е победило завинаги недостойното и малодушно доверие на един народ, старият фанатизъм на който не се поддържа вече, не се оправдава с предишната му стойност, на един народ, който няма вече Мурад, няма вече еничери, който не умее да се съпротивява на съединените сила и политика, защото никога не е познавал източниците на политиката, а е загубил онези на силата си.

18-и ден — от Алфатар до Силистри³⁴ (четири часа) и от Силистри до Тикирест³⁵

Разрушенията на войната ме отвеждат при тези, причинени от чумата. Тя отнася всеки ден по 50 души; от три месеца върлува със същата сила, а за да преминем Дунава, трябва да минем оттук. Околностите на Силистра са покрити с новоизкопани гробове; те изглеждат пусти и печални, а **въображението** си представя смъртта, заобиколена от трупове и агонизиращи хора, бълваща от отвратителната си уста отровите на заразата. Сред ужасите на тази сцена не мога да изкажа впечатлението, което ми направи едно хвърчило, което се издигаше във въздуха и щастливо се носеше над града. Представата за група деца, тичащи и играещи около въжето, ми дойде веднага наум. Смехът им, който ми се стори, че чувам, разпръсна тъжните видения, които ме преследваха, и двете хиляди българи, турци, арменци, християни, които бяха дошли да видят нашите знамена, да чуят нашите свирки и да ядат от ръцете ни в продължение на повече от час, не ме ужасиха благодарение на хвърчилото и на това множество щастливи деца, на чието безгрижие е много по-приятно да подражаваш, отколкото на мрачната предвидливост на умните.

Дунавът е най-хубавата река в Европа. Водите му, придошли в този момент и покрити с ледени блокове, приличат на морските от канала на Дарданелите по време на буря. Но пристанището не прилича на пристанище, нито отговаря на местоположението си, близо до Германия, до Черно море, до България и до Влашко, т. е. едно от най-интересните местоположения в Близкия Изток. Над града, чието население по време на чума е трудно да се пресметне, се издигат 12 или 15 минарета, няколко мелници и двадесетина бараки запълват по най-мизерен начин нещо, което наподобява кей. В края се вижда остров, образуван от реката и заселен от християни. Отсреща се виждат материалите, приготвени за мост, и безкрайните равнини на Влашко. Този мост е започнат преди три години, но едва ли ще бъде завършен и след три века. Това, което е направено, не е от един месец. Изглежда, като че ли нещата се предвиждат. Пуща се съобщение, че ще се строи мост: вестниците го отпечатват. Селяните са обложени с данък, ангарията е определена, превозът поръчан и князете плащат. Не само тук се срещат безсмислици, които не бихме разбрали, ако не беше известно, че при всички големи начинания, когато те почват, някои хора печелят, а народът тогава само, когато вижда, че свършват.

Ето най-сетне Дунавът е преминат... (с. 294—316).

Увод, подбор и превод: *Л. Генова*

Коментар: *П. Коледаров, Л. Генова и Б. Цветкова*

¹ Дневникът е публикуван за пръв път от Убичини през 1877 г. в *Revue de Géographie*, Т. II, 1878, с. 120—131, 274—287.

² В румънското издание на трудовете е даден френският оригинал с превод: *Memoiri asupra vechei și actualei stari a Moldovei prezentat lui Alexandru Voda Ipsilante domnul Moldovei la 1787 de comitele d'Hautrive [Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie, présenté à S. A. S. le prince A. Ipsilanti București, 1902, 409 с. От с. 285—329 е поместен дневникът: Journal inédit d'un voyage de Constantinople à Jassi, capitale de la Moldavie dans l'hiver de 1785.*

³ Г. Занетов, Едно пътуване от Цариград до Яш в Молдова през зимата на 1785 г., *Периодическо списание*, 1905/6, кн. 65, с. 391—403.

⁴ Бююк Караширан, Турция.

⁵ Бостанджибашия — комендант на султанската гвардия.

⁶ Латинският император Балдуин Фландърски (1204—1205).

⁷ Българският цар Калоян (1197—1207).

⁸ Става дума за разгрома на латинската армия при Одрин на 14 април 1205 г. от Калоян.

⁹ Еничери от 14-а, 49-а, 66-а и 67-ма орта. По това време изпълнявали полицейски функции из провинциите.

¹⁰ Секин — стара венецианска златна монета.

¹¹ Село в полите на Странджа планина в долината по горното течение на р. Теке-дере при Сюддереси.

¹² Село Грудово, Бургаски окръг.

¹³ Факия, Бургаски окръг.

¹⁴ Село Сигмен, Бургаски окръг.

¹⁵ Вероятно с. Сърнево, Бургаски окръг.

¹⁶ След присъединяването на Крим към Русия — 1783.

¹⁷ Село Прилеп, Бургаски окръг.

¹⁸ Вероятно с. Кликач, Бургаски окръг.

¹⁹ Река Камчия.

²⁰ Село Драгоево, Шуменски окръг.

²¹ Става дума за похода в 1190 г. и поражението му в Тревненския проход.

²² Чалъкавак, т. е. Риш.

²³ Управител на Молдавия.

²⁴ Село Каменяк, Шуменски окръг.

²⁵ Село Браничево, Шуменски окръг.

²⁶ Дивдядово, квартал на гр. Шумен.

²⁷ Село Становец, Шуменски окръг.

²⁸ Село Тъкач, Шуменски окръг.

²⁹ Между с. Девня и гр. Варна.

³⁰ Султан Мурат II (1421—1451).

³¹ Владислав III Ягело — полско-унгарски крал, възглавил два похода срещу турците в 1443 и 1444.

³² Кардинал Ю. Чезарини, папски пратеник при Владислав.

³³ Става дума за това, че въпреки примирието в Одрин и договора в Сегед — 1944 г., Владислав III предприема втори поход срещу турците (Б. Цветкова, *Паметна битка на народите*, с. 232 сл.).

³⁴ Град Силистра.

³⁵ Букуреш.